

Pathology of Quran's Translators Functions in Translating of the Conjunctions According to Conjunction Cohesion (Case Study: Fouladvand, Khorramshahi and Makarem Shirazi)

Seyed Mahdi Hosseini*

M.A Student of Translation, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Seyed Hossein Seyedi

Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Abstract

from 1976 Simultaneously with inventing of the cohesion theory from Michael Halliday and Ruqaiya hasan it became the basis of many discourse analysis researches. on the other hand, the Holy Quran as a revelatory text had been a reference for linguistics investigations for centuries and according to the old and contemporary Quran scholars “one of the best points of Quran is a kind of cohesion in a different layers of its texture” insofar the Quran scholars considered the

* Corresponding Author: hosseiniseyyed44@gmail.com

How to Cite: Hosseini, S. M., Seyedi, S. H. (2024). Pathology of Quran's Translators Functions in Translating of the Conjunctions According to Conjunction Cohesion (Case Study: Fouladvand, Khorramshahi and Makarem Shirazi). *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 14 (30), 223-254. doi: [10.22054/RCTALL.2024.76357.1700](https://doi.org/10.22054/RCTALL.2024.76357.1700)

smartly dicipline and the wonderful arrangement of the Quranic phrases besides the great content and eloquence of words between the miraculous aspects of Quran. one of the indications of cohesion is conjunctions cohesion that speaks from the conjunctions role in creating cohesion between phrases near the grammatical and lexical cohesion. Halliday and Hasan devided the cohesion's devices in four types: additive, contrasting, casual and time. there are so many cases of conjunctions in Quran but the important matter and the subject of this article is the quality of rebuilding this conjunctions in persian. for this purpose, at first, we described the basics of cohesion especially conjunction cohesion and conjunction cohesion in the Quran. then the situations of conjunctions in a selection verses of the Quran be checked and finally, we critisized the translators functions. The examined translations include Fouladvand, Khorramshahi and Makarem Shirazi's translation. Based on the research findings, the importance of conjunction cohesion device is undeniable and duo to lack of this usage, there are several mistakes in translators functions during the diagnosing, Consequently translating the conjunctions.

Keywords: Holy Quran, Pathology of Translation, Conjunction Cohesion, Conjunctions.

Introduction

Holy Quran translation with the help of linguistics therories present a stability to the translation. With adventing of modern linguistics theories, the translation get a scientic and specialite frame and these theories donate a systematic frame to the translation, that began with functional systematic theory.

Conjunction cohesion as a conherence device has a high frequency in making connection between Quranic phrarses and verses. In the other word, conjunction cohesion is organizing the varied phrases of the text in a consistent shape, But the important matter is that because of

varied uses and meanings of conjunctions in Arabic it should be a linguistic classification to help translators in finding the correct equivalent of them. It's happen for the firsttime by Michael Hallidaya and Ruqaiya Hasan that they grouped the conjunctions in additive, contrasting, casual and time.

Because of translator's old approaches they mostly don't pay attention to the linguistics advices and they just focus on the syntax points of the text, especially in translation of conjunctions. This reaserch believe and want to prove that cohesion conjunction can present a helpful tool in finding the best meaning of the conjunctions between the phrarses.

In this article we also choosed two cases: Fouladvand and Makarem Shirazi as non-literary translations and a case Khorramshahi as a literary translation to evaluate the function of both approaches in translation.

Literature Review

There are several researches about cohesion theory and it's usage in various text and the Holy Quran has been the basis of these researches several times and we can mention to the following studies:

“Aesthetics Analysis of the Verses of the Holy Quran based on the Device of Cohesion and Coherence: A case study of some of the special of Surahs of Resurrection”t by Ghasem Mokhtari and Mehrangiz Khodabakhshnezhad (1397)

“Cohesive Devices in the Surah of Noah” by Yunus Valiei and his colleagues (1395)

“Cohesion Factors in Surah Al-Muzzammil Based on the Halliday and Hassan's Theory” by Ezzat Molla Ebrahimi and Zahra Rezaee (1399)

And other articles that studied the cohesion conjunctions under the general topic of cohesion, but in none of them, conjunction cohesion has been investigated in a especialized way.

In “The application of connective coherence in the analysis of conflicting cases of commentators of the Holy Quran” by Mojtaba Torkashvand and his colleagues (1402) The conjunction cohesion was the base of the research. But in this article, the topic of translation is not mentioned.

Just in “A comparative study of elements of textual coherence in Surah Al-NAS” by Gholam Hasan Ouraki and Alkhas Veisi the transliteration of the surah has also been noticed, but considering the shortness of the surah, an acceptable volume of cohesion conjunction is not visible.

Therefore, this is the first time that the function of Quran translators in translating Quranic conjunctions is investigated based on the conjunction cohesion.

Research Methodology

At first, the study was done with the analytical- descriptive method. For this, we described the basics of cohesion especially conjunction cohesion and conjunction cohesion in the Quran. Then the situations of conjunctions in a selection of verses of the Quran were checked and finally in critical method we analyzed the translations.

Conclusions

According to the research data, it is evident that in the translation of a conjunction, in addition to knowing its position in Arabic syntax, it is also necessary to use the conjunction cohesion tool. Because in many cases, translating a conjunction by means of its equivalent in the target language cannot correctly express its meaning. The reason for it, is that these means are based on syntactic, and in these divisions, although the base of the signification of the conjunction is correctly stated, sometimes, in the second layer, there are more significations that the syntax didn't include it. Therefore, in these cases, the translator must

look for a different a suitable substitute according to the context of the verse.

Finally, based on the analyzes and in response to the questions of the study, we reached the following conclusions:

- 1- conjunction cohesion by providing an acceptable system for organizing the conjunctions, presented a suitable tool to the translators of the Holy Quran. As a result, the usage of conjunction cohesion tool can be beneficial for analyzing the phrase and selecting the correct equivalent for Quranic conjunctions.
- 2- In choosing the suitable equivalent for a conjunction, paying attention to the context of the sentence and the syntactic and expressive features has an important role.
- 3- In order to find the exact position of a conjunction in the conjunction cohesion categories, it is necessary to searching in the interpretation and logical analysis of the relation between the verses.
- 4- Despite that we cant consider the translators defeated in translating the conjunctions, but due to the lack of their discourse analysis knowledge, there are some mistakes in the their translating of conjunctions and this is undoubtedly one of the disadvantages of the Quran translation process.
- 5- Also, the mentioned point is one of the disadvantages of both literary and non-literary approaches in translation of Quran, and there is no difference between them in this matter.
- 6- In the examples of the "Vav", all of the recognitions from the translators was completely incorrect.
- 7- In the examples of the "Fa", except in one case (YUNUS:12) from Makarem Shirazi, the rest of the translations were incorrect.
- 8- In the examples of the "Somma", Khorramshahi in one case (ISRA: 68) and Foladvand in one case (YUNUS: 71) have made a correct diagnosis.
- 9- In the example of the "Lam", the translators didn't succeed in identifying the correct meaning of this conjunction.

10- In the translation of the two conjunctions "Vav and Fa", in addition to the conventional meaning, the contrasting meaning has a higher frequency.

آسیب‌شناسی عملکرد مترجمان قرآن در برگردان رابطه‌ها بر اساس انسجام پیوندی (واکاوی موردی: فولادوند، خرمشاهی و مکارم شیرازی)

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مترجمی زبان عربی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

* سیدمهدی حسینی

استاد، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

 سیدحسین سیدی

چکیده

از سال ۱۹۷۶ و با طرح نظریه انسجام از سوی هلیدی و رقیه حسن این نظریه مبنای بسیاری از پژوهش‌های تحلیل گفتمانی قرار گرفت. قرآن کریم نیز به عنوان متنی وحیانی قرن‌های متمادین است که عرصه بررسی‌های زیبایی شناختی قرار می‌گیرد و به گواهی قرآن‌پژوهان پیشین و پسین نظم هوشمندانه و ترتیب شگرف عبارات قرآنی در کنار شیوایی الفاظ و بلندی مضامین از جمله نشانه‌های انسجام متن و از وجوه اعجاز قرآن به شمار می‌رود. از جمله مؤلفه‌های انسجام، اصلی با عنوان انسجام پیوندی است که از نقش رابطه‌ها در ایجاد پیوستگی میان عبارات سخن می‌گوید؛ همان عنصری که در کنار عناصر واژی- دستوری، ارتباط منطقی میان اجزای صورت متن را رقم می‌زند. هلیدی و رقیه حسن در این نظریه، ابزارهای ایجاد انسجام پیوندی را به چهار نوع اضافی، تقابلی، سببی و زمانی تقسیم کرده‌اند. در قرآن از رابطه‌های متنوعی برای پیوند میان آیات و عبارات استفاده شده، اما موضوع مهم و مورد بحث این مقاله، کیفیت بازسازی آن‌ها در زبان فارسی است. به همین منظور، در این مقاله ابتدا با روش توصیفی-تحلیلی وضعیت رابطه‌ها در گزیده‌ای از آیات قرآن بررسی و سپس وضعیت عملکرد مترجمان به بوته نقد گذاشته شد که در نهایت، به علت عدم به کارگیری این ابزار انسجامی، اشتباهاتی در تشخیص و به تبع آن در برابری رابطه‌ها به چشم می‌خورد.

کلیدواژه‌ها: قرآن کریم، آسیب‌شناسی ترجمه، انسجام پیوندی، رابط.

۱. مقدمه

ترجمه قرآن با امداد از نظریات زبان‌شناسی شیوه‌ای است که می‌تواند در استحکام‌بخشی و وزانت ترجمه نقش بسزایی داشته باشد. با مطرح شدن مفاهیم و نظریات زبان‌شناسی نوین، ترجمه نیز چهارچوبی علمی و تخصصی به خود گرفته و به متن، نوعی قالب نظام‌مند و ساختاری بخشیده است؛ امری که سنگ بنای آن با طرح نظریه زبان‌شناسی نظام‌مند نقش‌گرا گذاشته شد.

انسجام، پیوندی به عنوان رکنی استحکام‌بخش، عنصری است که بسامد بالایی در ایجاد ارتباط میان آیات و عبارات قرآنی دارد؛ به عبارت دیگر، آنچه در سطح روین متن، عبارات قرآنی با آن تنوع و تعدد موضوعی را به شکلی منسجم و مرتبط در کنار یکدیگر قرار می‌دهد، همین عنصر است و وظیفه تحقق این امر نیز با ادوات ربطی است. در متن قرآن، ابزارهای ربطی بسیاری به کار رفته است که برای هر یک برابرنهادی مرسوم در زبان فارسی وجود دارد. اما مسئله اینجاست که با توجه به کارکردهای متنوعی که حروف ربط در زبان عربی دارند، اهمیت وجود یک دسته‌بندی زبان‌شناختی که مترجمان را در تعیین برابرنهاد مناسب یاری دهد احساس می‌شود؛ امری که نخستین بار به وسیله مک هلیدی^۱ و رقیه حسن در یک دسته‌بندی چهارگانه (اضافی، تقابلی، سببی و زمانی) مطرح شد.

در این مقاله ابتدا با روش توصیفی-تحلیلی و پس از شرح مبانی نظری پژوهش، وضعیت رابطه‌ها در گزیده‌ای از آیات قرآن بررسی شده و با تعیین جایگاه آن‌ها در دسته‌بندی چهارگانه، وضعیت ترجمه آن‌ها در سه ترجمه فولادوند، مکارم شیرازی و خرمشاهی مورد واکاوی قرار می‌گیرد. دو نمونه نخست از جمله ترجمه‌های غیرادبی و دیگری (خرمشاهی) به عنوان نمونه‌ای از ترجمه‌های ادبی انتخاب شده‌اند.

پرسش‌های ذیل محور پژوهش حاضر عبارتند از:

- کاربرد دسته‌بندی چهارگانه هلیدی به چه میزان در انتخاب برابرنهاد مناسب برای حروف ربط مؤثر است؟
- آیا خلأ عدم کاربرد دسته‌بندی چهارگانه هلیدی در ترجمه‌های قرآن مشهود است؟

1. Halliday, M. & Hasan, R.

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی تحت عنوان کاربست نظریه انسجام روی متون صورت پذیرفته است و قرآن کریم نیز بارها مبنای چنین پژوهش‌هایی بوده است؛ از جمله مقاله قاسم مختاری و مهرانگیز خدابخش‌نژاد (۱۳۹۷) با عنوان «تحلیل زیبایی‌شناسی آیات قرآن کریم بر پایه عنصر انسجام و پیوستگی: بررسی نمونه ای سوره‌های جزء سی‌ام»، مقاله یونس ولیبی و همکاران (۱۳۹۵) با عنوان «از عناصر انسجام متنی در سوره نوح»، مقاله عزت ملا ابراهیمی و زهرا رضایی (۱۳۹۹) با عنوان «کارایی نظریه هالیدی و رقیه حسن در ترسیم انسجام متنی سوره مزمل» و مقالات دیگری ذیل مبحث کلی انسجام به بررسی عوامل انسجام پیوندی نیز پرداخته‌اند، اما در هیچ یک، انسجام پیوندی به شکل متمرکز بررسی نشده است.

در مقاله مجتبی ترکشوند و همکاران (۱۴۰۲) با عنوان «کاربست انسجام پیوندی در تحلیل موارد اختلافی مفسران قرآن کریم (بررسی موردی: آیه ۱۵۴، سوره انعام در تفسیر ابن کثیر)» بررسی مقوله انسجام پیوندی قالب محوری داشته است اما در این مقاله نیز به مبحث ترجمه پرداخته نشده است.

تنها در مقاله غلام حسن اورکی و الخاص ویسی (۱۳۹۶) با عنوان «بررسی تطبیقی عناصر انسجام متنی در سوره مبارکه ناس» به برگردان سوره نیز توجه شده که البته با نظر به کوتاهی سوره، حجم قابل قبولی از انسجام پیوندی به چشم نمی‌خورد. از این رو، این نخستین باری است که عملکرد مترجمان قرآن در برگردان رابطه‌های قرآنی بر اساس ابزار زبان‌شناختی انسجام پیوندی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳. مبانی نظری پژوهش

۳-۱. انسجام متن

درباره متن، شاید بتوان یکی از اصلی‌ترین مؤلفه‌های آن را هویت معنایی آن دانست که هلیدی درباره آن می‌نویسد: «نکته مهم در ارتباط با ماهیت متن این است که متن دارای هویتی معنایی است و این معنا در کلمات و جملات رمزگذاری می‌شود تا قابل ارتباط شود. بنابراین، یکپارچگی موجود در متن ناشی از یکپارچگی معنا در بافت است» (هلیدی، ۱۹۸۹: ۱۰).

مقدمه شکل‌گیری، مقوله‌ای به نام انسجام متن از سوی هلیدی و حسن، تغییر واحد تجزیه و تحلیل زبانی از واحدهای کوچکی همچون واج، واژه یا حتی جمله به واحد کلی‌تری به نام متن بود؛ اقدامی که نخستین جرقه‌های آن در نیمه نخست قرن بیستم در مکتب پراگ^۱ و آثار ویلهلم متیوس^۲ زده شد (مهاجر و نبوی، ۱۳۷۶: ۹). تا اینکه از دهه ۶۰، متن، عملاً واحد بررسی و تحلیل‌های زبان‌شناختی قرار گرفت (ایشانی، ۱۳۹۴: ۲۰).

انسجام در کاربردشناسی و بررسی ساختار کلمات و جملات و برقراری ارتباط میان مفاهیم موجود در متن به کار می‌رود (سیدی، ۱۴۰۱: ۹۸). به عقیده هلیدی و حسن، انسجام به عنوان مجموعه امکاناتی در زبان است که باعث پیوند متن‌ها با یکدیگر می‌شود؛ امکانات بالقوه‌ای که نویسنده یا گوینده متن در دست دارد (Halliday, 1976: 18).

آنها در مطالعات خود روابط بین جمله‌ای متن را انسجام متنی نامیدند. انسجام متنی در واقع، شامل روابط معنایی می‌شود که به وسیله آن روابط، هر قطعه‌ای از گفتار یا نوشتار می‌تواند به عنوان متن انجام وظیفه کند (همان: ۱۳). در نتیجه، ارتباط میان اجزا از ضروریات انسجام و وجود انسجام از ضروریات متن است که به عقیده گوت وینسکی^۳، «هر چند ممکن است میزان آن کم یا زیاد باشد اما متنی بدون انسجام باقی نخواهد ماند» (Gutwinski, 1976: 33). با ظهور این نظریه، ابزار جدیدی در تحلیل گفتمان ایجاد شد که به وسیله آن، امکان سنجش میزان استحکام و قدرت کلام به وجود آمد.

۲-۳. انسجام در قرآن

هر چند لفظ انسجام، عنوانی نوین و از دستاوردهای جدید حوزه زبان‌شناسی در غرب بشمار می‌رود اما بحث استحکام، نظم و یکپارچگی در متن قرآن مبحث جدیدی نیست و از قرن‌ها پیش تحت عناوینی همچون اعجاز بلاغی مطرح بوده است. خاستگاه این بررسی‌ها را نیز می‌توان در خود قرآن و مقوله تحدی دانست. از آنجا که معجزات پیامبران همواره در حوزه‌ای بوده که مردم زمانه در آن تبحر داشتند و از رهگذر فعل مافوق توان بشری آن‌ها مردم به عجز خود در تکرار یا رقابت با آن اقرار می‌کردند و قرآن نیز با دعوت

1. Prague
2. Mathesius, V.
3. Gutwinski, W.

اعراب مدعی و زبردست در فصاحت و بلاغت به آوردن متنی در حد و اندازه ساختار متنی خود حتی بدون داشتن مفاهیم و مضامین بلند بافت معنایی، عجز آنان را به ایشان اثبات می‌کند (ر. ک؛ ابراهیم قصاب، ۲۰۱۱).

بر این اساس، وجود انسجام و استحکام متنی در قرآن که از مؤلفه‌های اصلی متنیت و نشانگر همبستگی معنایی آن باشد، امری ضروری و البته اثبات شده است. فخر رازی در تفسیر سوره بقره می‌نویسد: «هر کس در نظم هوشمندانه و ترتیب شگرف این سوره تأملی نماید، درمی‌یابد که نظم و ترتیب میان آیات در کنار شیوایی الفاظ و بلندی مضامین از وجوه اعجاز قرآن به شمار می‌رود» (رازی، ۱۴۲۰: ۱۰۶/۷).

برای اثبات این مدعا می‌توان به علم مناسبت بین آیات و سوره استناد کرد که قرآن پژوهان پیشین آن را پایه‌ریزی کردند. این علم کوشیده است تا اثبات کند مفاهیم متنوعی که در یک سوره یا یک آیه وجود دارد، بی‌ربط و نامأنوس نیست «بلکه به هر شکل، نوعی ارتباط و اتصال چه از گونه خاص و عام یا عقلی و حسی و خیالی یا دیگر ارتباطاتی همچون علت و معلولی و... وجود دارد» (سیوطی، ۱۴۲۱: ۲۹۰/۲). قرآن پژوهان دیگری نیز همچون زرکشی و بقاعی در آثار خود به این موضوع اشاره کرده‌اند و علاوه بر این‌ها، عبدالقاهر جرجانی در سایه نظم قرآن، علم بلاغت را غنا بخشید.

نکته مهم دیگری که وجود دارد این است که این ارتباط و همبستگی‌های معنایی در ژرف ساخت متن باید با ابزاری در روساخت متن نیز نمایان شود که به این ابزار، ادات ربط یا رابط گفته می‌شود و متن قرآن هم به اقتضای همین قاعده، مشحون از رابط‌هایی است که به تناسب ارتباط معنایی آیات و عبارات در ساختار متن نمایان شده است.

۳-۳. انسجام پیوندی

بار عمده نمود روابط منطقی میان عبارات به دوش این شاخه از انسجام (انسجام پیوندی) و از طریق ادوات ربطی موجود در هر زبان است. به بیان دیگر، ارتباط معنایی جملات متن را ربط می‌نامند که با ادوات ربطی در متن نمود پیدا می‌کنند (آقاگل زاده، ۱۳۸۵: ۱).

در حقیقت، اهمیت انسجام پیوندی از آنجایی است که عبارات به کار رفته از سوی یک نویسنده هر قدر هم که حاوی مفاهیم بلند و حکمت‌های ژرف باشد در صورت نبود

رابطی که این مفاهیم را یکپارچه کند و در چهارچوب‌های منطقی و مختلف زبانی به هم پیوند دهد، کاملاً بی‌اثر و نامفهوم خواهد بود.

هلیدی و حسن در مبحث انسجام پیوندی، ارتباطات منطقی میان عبارات را به چهار دسته اصلی تقسیم می‌کنند که هر یک نیز دارای زیرشاخه‌هایی فرعی هستند و از نظر آن‌ها ادات ربط باید در ابتدا بین دو جمله مستقل به کار رود، نه جملات پایه و پیرو.

۳-۳-۱. ارتباط اضافی (افزایشی)

زمانی که یک جمله، مطلبی را به جمله پیش از خود بیفزاید، ارتباط از نوع اضافی خواهد بود که این مطلب افزوده می‌تواند نسبت به جمله پیشین خود سه کارکرد داشته باشد: ۱- توضیحی؛ که با توضیح بیشتری مکمل جمله قبل واقع شود، ۲- تمثیلی؛ که برای آن جمله یک مثال یا تشبیه بیاورد و ۳- مقایسه‌ای؛ که از باب قیاس با مفهوم پیشین برآید.

۳-۳-۲. ارتباط تقابلی یا خلاف انتظار

زمانی که جمله‌ای نسبت به جمله پیش از خود دارای محتوایی متضاد از جهت منطقی و با توجه به ذهنیت مخاطب خلاف انتظار باشد، ارتباط، تقابلی خواهد بود.

۳-۳-۳. ارتباط سببی

زمانی که بین رخداد‌های دو جمله، نوعی رابطه علت و معلولی برقرار باشد، ارتباط، سببی خواهد بود که جمله پسین می‌تواند برای جمله پیشین ۱- علت باشد که سبب وقوع امر یا پدیده را توضیح دهد، ۲- هدف یا نتیجه باشد که ماحصل مفهوم پیشین را بیان کند و ۳- شرط باشد که دو جمله در غالب شرط و جواب شرط نمود یابند.

۳-۳-۴. ارتباط زمانی

هرگاه میان دو جمله یک توالی زمانی برقرار باشد، ارتباط زمانی خواهد بود که این می‌تواند از نوع ۱- ترتیبی باشد که به ترتیب زمانی وقوع حوادث اشاره کند، ۲- ارجاعی باشد که به حادثه رخ داده‌ای در گذشته ارجاع دهد، ۳- همزمانی باشد که حاکی از وقوع

همزمان حوادث اشاره شده در دو جمله باشد و ۴- انجامی باشد که نهایت و اتمام امری را نشان دهد (لطفی پور ساعدی، ۱۳۸۵: ۱۱۵-۱۱۴).

۳-۴. انسجام پیوندی در ترجمه قرآن

همان طور که پیشتر اشاره شد هدف از نگارش این مقاله، بررسی میزان رعایت ارکان انسجام پیوندی برآمده از حروف ربطی در برگردان ادوات ربطی قرآن از سوی مترجمان بوده است.

مترجمان قرآن، معمولاً یا از ادبای فارسی بوده‌اند و یا از متبحرین در ادبیات عرب. هر چند وجود مترجمانی که هر دو جنبه را دارا باشند نیز بعید نیست اما وجه مشترک رایج عدم کاربست اصول زبان‌شناسی و تحلیل گفتمانی هنگام برگردان است و از آنجا که ضرورت این کار در متنی گسترده و با اشارات متعدد همچون قرآن کریم کاملاً مسجل است، نبود این امر، موجب بروز اشتباه و نارسایی‌هایی در محصول نهایی هر یک از مترجمان شده است؛ موضوعی که در مبحث انسجام پیوندی نیز به چشم می‌خورد.

رابطه‌ها در زبان عربی و فارسی به دو گونه اسمی و حرفی می‌آیند. در میان رابطه‌های به کار رفته در قرآن، حروف ربط، بسامد بیشتری نسبت به اسامی دارد. در کتاب‌های قواعد عربی برای هر یک از حروف ربط، معانی متعددی بیان شده است؛ از جمله، کتاب مغنی‌اللیب اثر ابن هشام که در باب مفصل معانی الحروف به معانی متعدد حرفی که جنبه ارتباطی دارند نیز می‌پردازد. همچنین در زبان فارسی برای اغلب این حروف، برابرنهادی معهود وجود دارد که در بسیاری از مواقع می‌تواند مفهوم منطقی موجود در زبان مبدأ را پوشش دهد و مترجمان نیز از آن‌ها در برگردان رابطه‌ها بهره‌جسته‌اند. نتیجه کار آن‌ها هم در بسیاری از مواقع، قابل قبول بوده است اما در برخی آیات، خطاهایی نیز وجود دارد که به تفکیک رابطه‌ها به آن‌ها اشاره خواهد شد.

۴. تجزیه و تحلیل

۴-۱. واو

حرف واو از جمله رابط‌هایی است که بارها و بارها در متن قرآن به کار رفته است. واو از جهت نحوی انواع مختلفی دارد که در یک دسته‌بندی کلی به عامل و غیرعامل تقسیم می‌شود و از زیرشاخه‌های این دو نیز می‌توان به واو قسم و معیت (عامل) و عطف، استیناف، حالیه و زائده (غیرعامل) اشاره کرد (ر. ک؛ ابن هشام، ۱۴۲۱ق). این حرف با وجود داشتن کارکردهای ارتباطی متنوع میان آیات و عبارات قرآنی در برگردان به زبان فارسی دائماً در قالب واو عطف آورده شده و از این رو می‌توان ادعا کرد ظرافت‌های ارتباطی این رابط پر بسامد از دیدگان مترجمان به دور مانده است. آیات ذیل نمونه‌هایی از این موضوع هستند.

﴿وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ﴾^۱

در این آیه خداوند، مؤمنان را به بردباری و به‌جای آوردن نماز امر می‌کند. پس از آن، بی‌درنگ و برخلاف انتظار مخاطب، سختی و دشواری آن را یادآور و متذکر می‌شود که جز عده‌ای خاص، کسی از پس این امر برنمی‌آید. بدین جهت می‌توان گفت میان جمله اول و دوم نوعی رابطه تقابلی برقرار است.

ترجمه فولادوند: از شکیبایی و نماز یاری جوئید و به راستی این [کار] گران است مگر بر فروتنان.

ترجمه خرمشاهی: از صبر [روزه] و نماز یاری بجوئید و آن [نماز] جز بر فروتنان گران می‌آید.

ترجمه مکارم شیرازی: از صبر و نماز یاری جوئید (و با استقامت و کنترل هوس‌های درونی و توجه به پروردگار نیرو بگیرید) و این کار جز برای خاشعان گران است.

در تمام ترجمه‌ها، واو به عنوان رابط اضافی توضیحی آورده شده و توجهی به رابطه تقابلی بین دو جمله نشده است. در صورتی که بر اساس مفهوم منطقی میان عبارات، واو در ذیل رابط‌های تقابلی یا خلاف انتظار قرار می‌گیرد.

ترجمه پیشنهادی: از شکیبایی و نماز یاری جوید هر چند این کار جز بر فروتنان دشوار است.

رابط هرچند از جمله رابط‌های نمایانگر رابطه تقابلی است.

واو ← ۱: نقش نحوی ← عطف ← ۲: انتخاب برابر نهاد ← و-که ☒

واو ← ۱: نقش نحوی ← عطف ← ۲: دسته‌بندی انسجام پیوندی ← تقابلی: ۳: ←

انتخاب برابر نهاد ← هرچند-اگرچه ☒

نمودار ترتیبی فوق، سلسله مراتب پیشنهادی به منظور برابریابی برای یک رابط است. بر اساس این نمودار، آنچه موجب بروز اشتباه در کار مترجمان شده عدم توجه به مرحله تحلیل زبان‌شناختی و در این مجال، دسته‌بندی انسجام پیوندی است که ما آن را حلقه مفقوده ترجمه می‌نامیم.

﴿وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ﴾^۱

این آیه ابتدا یادآور می‌شود که مردم در زمان چشیدن رحمتی از سوی خداوند خرسند می‌شوند و عبارت دوم به نوعی مذمت نوع انسان است که در عین تجربه رحمت الهی، باز در وقت دیدن گزندهایی که خود مسبب آن‌ها هستند، ناامیدی به درگاه وی می‌برند. ترجمه فولادوند: و چون مردم را رحمتی بچشانیم بدان شاد می‌گردند و چون به [سزای] آنچه دستاورد گذشته آنان است صدمه ای به ایشان برسد بناگاه نومید می‌شوند. ترجمه خرماشاهی: و چون به مردم رحمتی بچشانیم به آن شادمان شوند، و اگر به خاطر کار و کردار پیشینشان مکروهی به ایشان رسد، آنگاه است که نومید می‌شوند.

ترجمه مکارم شیرازی: و هنگامی که رحمتی به مردم بچشانیم خوشحال می‌شوند و هر گاه رنج و مصیبتی به خاطر اعمالی که انجام داده اند به آنها رسد ناگهان مأیوس می‌شوند.

در این آیه نیز همچون آیه گذشته در تمام ترجمه‌ها *و/و* در معنای افزایشی به کار رفته و به تقابل میان دو عبارت پیش و پس آن اشاره‌ای نشده است.

ترجمه پیشنهادی: چون به مردم رحمتی بچشانیم به آن شادمان می‌شوند اما (در عین حال) چنانچه به خاطر کردار خودشان بدیشان گزندی رسد ناامید خواهند شد.

رابط اما و در عین حال هر دو بیانگر رابطه تقابلی و در این سیاق در القا مفهوم منطقی میان عبارات گویاتر می‌نماید.

﴿هُوَ يَحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾^۱

در این آیه که سه مرحله از مراحل خلقت خداوند ذکر شده، عبارت سوم از جهت توالی زمانی، جنبه پایانی و فرجانی دارد؛ از این رو، در ترجمه رابط و او که این عبارت را به عبارات پیشین متصل کرده باید این کارکرد زمانی - انجामी مدنظر قرار گیرد.

ترجمه فولادوند: او زنده می‌کند و می‌میراند و به سوی او بازگردانیده می‌شوید.

ترجمه خرمشاهی: اوست که زنده می‌دارد و می‌میراند و به سوی او بازگردانده شوید.

ترجمه مکارم شیرازی: او است که زنده می‌کند و می‌میراند و به سوی او باز می‌گردید.

هر سه مترجم به برگردان عینی *و/و* بسنده کرده‌اند و در نتیجه کارکرد زمانی آن مدنظر قرار نگرفته است.

ترجمه پیشنهادی: او زنده می‌کند و می‌میراند و سرانجام به سوی او بازگردانده می‌شوید.

سرانجام، برابر نهاد مناسبی برای بازسازی کارکرد انجामी این رابط به نظر می‌رسد.

﴿مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾^۱

در این آیه، لفظ متاع قلیل، وصفی است برای آنچه در آیه گذشته آمده و آن افترا بستن بر خداوند است؛ به این معنا که آنچه دروغگویان در قبال دروغ و افترای خود به خداوند به دست می‌آورند، دستاورد اندکی است و در عبارت بعد، عذاب دردناکی را یادآور می‌ضود که در ازای این دستاورد اندک برای آنان آماده شده است در نتیجه، مفهوم میان این دو عبارت، مقایسه‌ای است میان ثمره دنیوی و اخروی این عمل که با رابط واو نمایان شده، اما در هیچ یک از ترجمه‌ها به این جنبه قیاسی توجهی نشده است:

ترجمه فولادوند: [ایشان راست] اندک بهره ای و [لی] عذابشان پر درد است.
ترجمه خرمشاهی: برخورداری اندکی است و [سپس] بر ایشان عذابی دردناک [در پیش] است.

ترجمه مکارم شیرازی: بهره کمی در این دنیا نصیبشان می‌شود و عذاب دردناکی در انتظار آنها است.

در ترجمه نخست، گویا مترجم (فولادوند) متوجه تفاوت کارکرد رابط شده، اما نتوانسته است کارکرد صحیح آن را به خوبی تشخیص دهد و رابطه میان عبارات را تقابلی دانسته است و در دو ترجمه دیگر نیز واو، رابطی افزایشی توضیحی است در صورتی که با توجه به مفهوم مقایسه‌ای باید آن را در زمره رابط‌های افزایشی مقایسه‌ای دانست.

ترجمه پیشنهادی: بهره‌شان در این دنیا اندک است و در برابر آن عذابی دردناک خواهند داشت.

در برابر آن، از جمله رابط‌های بیان‌کننده مفهوم مقایسه در زبان فارسی است.

جدول وضعیت کارکردی رابط واو

سوره: آیه	کارکرد	برابرنهاد پیشنهادی
بقره: ۴۵ - روم: ۳۶	تقابلی (خلاف انتظار)	هرچند - اما (در عین حال)
یونس: ۵۶	زمانی - انجामी	و سرانجام
نحل: ۱۷	افزایشی - مقایسه‌ای	و در برابر آن

۴-۲. فاء

حرف فاء نیز همچون واو کاربرد فراوانی در متن قرآن دارد و همین‌طور از جهت نحوی دارای انواع متعددی از جمله: عاطفه، فصیحه، استینافیه، سببیت، جزای شرط و زائده است. فاء عاطفه نیز خود دارای زیرشاخه‌های دیگری از جمله عاطفه ترتیبی، تعقیبی و سببی است (ر. ک؛ ابن هشام، ۱۴۲۱ق).

این تعدد کارکردی، لزوم دقت و توجه در برگردان این رابط را ایجاب می‌کند و طبیعتاً با تطبیق این کارکردها بر دسته‌بندی انسجام‌پیوندی به گستره معادلی بیشتری برای رابط فاء دست خواهیم یافت. در این راستا به چند آیه از سوره یونس اشاره می‌شود:

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأُمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾^۱

در این آیه ابتدا به خالقیت، فرمانروایی و بی‌هماوردی خداوند اشاره می‌شود و تنها وی را شایسته عبادت معرفی می‌کند و در انتها بر وجه توییح این سؤال را مطرح می‌کند که آیا با این همه کماکان پند نمی‌گیرید؟ و طبیعتاً بنا بر ظاهر آیه این عدم تذکر در برابر چنین عظمت و فضیلتی به دور از انتظار گوینده است؛ در نتیجه باید در برگردان فاء در عبارت پایانی این وجه خلاف انتظار مدنظر قرار گیرد.

ترجمه فولادوند: پروردگار شما آن خدایی است که آسمان‌ها و زمین را در شش هنگام آفرید. سپس بر عرش استیلا یافت. کار [آفرینش] را تدبیر می‌کند. شفاعتگری جز پس از اذن او نیست. این است خدا، پروردگار شما، پس او را بپرستید. آیا پند نمی‌گیرید؟

۱. سوره یونس، آیه ۳

ترجمه خرمشاهی: پروردگار شما همان کسی است که آسمان‌ها و زمین را در شش روز آفرید، سپس بر عرش استیلاء یافت، کار [جهان] را تدبیر می‌کند، شفیع نیست مگر پس از اذن او، چنین است خداوند، پروردگارتان، او را بپرستید، آیا پند نمی‌گیرید؟

ترجمه مکارم شیرازی: پروردگار شما، خداوندی است که آسمان‌ها و زمین را در شش روز [= شش دوران] آفرید؛ سپس بر تخت (قدرت) قرار گرفت، و به تدبیر کار (جهان) پرداخت؛ هیچ شفاعت‌کننده‌ای، جز با اذن او نیست؛ این است خداوند، پروردگار شما! پس او را پرستش کنید! آیا متذکر نمی‌شوید؟

چنانچه مشخص است در هیچ یک از ترجمه‌ها به کارکرد یاد شده توجهی نشده است.

ترجمه پیشنهادی: پروردگار شما خداوندی است که آسمان‌ها و زمین را در شش روز آفرید، سپس بر عرش استیلاء یافت، تدبیر کارها به دست اوست، هیچ شفاعت‌کننده‌ای، جز با اذن او نیست، چنین است خداوند، پروردگارتان، او را بپرستید و آیا با این همه، همچنان پند نمی‌گیرید؟!

رابط با/ این همه، رابط مناسبی برای بیان رابطه خلاف انتظار میان دو عبارت است.

﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرِّ مَسَّهُ﴾^۱

معنای آیه این است: وقتی بلاء و ناملایمی جانکاه به انسان می‌رسد، مدام و بدون وقفه ما را به منظور رفع آن بلا می‌خواند و بر خواندن خود اصرار می‌ورزد و همین که بلاى او را برطرف می‌کنیم به کلی ما را فراموش می‌کند و دلش به سوی همان کارهایی که قبلاً داشت، کشیده می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۸: ۲۸/۱۰). این نوعی تقابل میان دو رفتار است که باید در برگردان فاء گنجانده شود.

ترجمه فولادوند: و چون انسان را آسیبی رسد، ما را - به پهلو خوابیده یا نشسته یا ایستاده - می‌خواند، و چون گرفتاریش را برطرف کنیم چنان می‌رود که گویی ما را برای گرفتاریی که به او رسیده، نخوانده است.

ترجمه خرمشاهی: و چون انسان را رنجی رسد، ما را [در همه حال] چه بر پهلو خفته، چه نشسته، چه ایستاده بخواند، آنگاه چون رنجش را از او باز داریم، به راه خود رود، گویی ما را به خاطر رنجی که به او رسیده بود، به دعا نخوانده است.

ترجمه مکارم شیرازی: هنگامی که به انسان زیان (و ناراحتی) رسد، ما را (در هر حال: در حالی که به پهلو خوابیده، یا نشسته، یا ایستاده است، می‌خواند؛ اما هنگامی که ناراحتی را از او برطرف ساختیم، چنان می‌رود که گویی هرگز ما را برای حل مشکلی که به او رسیده بود، نخوانده است!

در میان سه ترجمه، دو ترجمه نخست (فولادوند و خرمشاهی) توجهی به این کارکرد نداشته و رابط فاء در مورد اول به شکل افزایشی و مورد دوم به شکل همزمانی ترجمه شده است، اما در ترجمه مکارم شیرازی این وجه تقابلی با برابر نهاد/ما مدنظر قرار گرفته است.

﴿قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُمْ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَأَكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾^۱

مضمون این آیه، استدلالی است که پیامبر طی آن با مقایسه وضعیت فعلی با دوران پیش از بعثت به اثبات معجزه و خارق عادت بودن قرآن می‌پردازد و بیان می‌کند: «این ابلاغ (قرآن) تنها به اراده و قدرت خداوند بوده و اگر قرار بود از سوی شخص من (پیامبر) باشد باید پیش از دوران بعثت نیز اقدامی در این راستا از من دیده می‌شد (بیضاوی، ۱۴۱۸، جلد ۳: ۱۰۷). در نتیجه رابط فاء در این سیاق دارای کارکردی افزایشی - مقایسه‌ای است.

ترجمه فولادوند: بگو اگر خدا می‌خواست آن را بر شما نمی‌خواندم و [خدا] شما را بدان آگاه نمی‌گردانید قطعاً پیش از [آوردن] آن روزگاری در میان شما به سر برده ام آیا فکر نمی‌کنید؟

ترجمه خرمشاهی: بگو اگر خداوند می‌خواست آن را بر شما نمی‌خواندم و خود خداوند هم شما را از آن آگاه نمی‌ساخت، [بنگرید] که پیش از آن عمری در میان شما به سر برده‌ام، چرا تعقل نمی‌کنید؟

ترجمه مکارم شیرازی: بگو: «اگر خدا می‌خواست، من این آیات را بر شما نمی‌خواندم؛ و خداوند از آن آگاهتان نمی‌کرد؛ چه اینکه مدت‌ها پیش از این، در میان شما زندگی نمودم؛ (و هرگز آیه‌ای نیاوردم!)» آیا نمی‌فهمید؟!»

در ترجمه فولادوند، کارکرد مقایسه‌ای فاء کاملاً مفعول مانده است؛ خرمشاهی و مکارم هر یک با آوردن برابرنهادهای (بنگرید) و (چه اینکه) گویا متوجه وسعت کارکردی این رابط شده‌اند، اما برابرنهاد انتخاب شده از سوی این دو تن، دقیق نیست.

ترجمه پیشنهادی: بگو: «اگر خدا می‌خواست آن را بر شما نمی‌خواندم، و خود نیز شما را بدان آگاه نمی‌کرد همان‌طور که پیش از [آوردن] آن نیز روزگاری در میان شما به سر برده‌ام. با این همه آیا تعقل نمی‌کنید؟!»

رابط همان‌طور از جمله رابط‌های بیانگر مفهوم مقایسه است.

﴿وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ - فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ﴾^۱

آیه ۸۲ که ادامه مطالب آیات پیشین است، حاکی از معجزاتی است که موسی در برابر فرعون و حاضران به نمایش می‌گذارد و در آیه ۸۳ به منظور تسلای پیامبر متذکر می‌شود که قوم موسی نیز با دیدن آن همه معجزات و دلایل روشن، در نهایت، باز جز عده اندکی به نبوت و صدق موسی ایمان نیاوردند (فخر رازی، ۱۴۲۰، جلد ۱۷: ۲۸۸). از این رو، در این آیه هم مفهوم خلاف انتظار و هم بیان فرجام یک امر (زمانی-انجامی) وجود دارد.

ترجمه فولادوند: سرانجام کسی به موسی ایمان نیاورد مگر فرزندان او از قوم وی در حالی که بیم داشتند از آنکه مبادا فرعون و سران آنها ایشان را آزار رسانند و در حقیقت فرعون در آن سرزمین برتری جوی و از اسرافکاران بود.

ترجمه خرمشاهی: لذا به موسی جز زاد و رودی [اندک‌شمار] از قومش ایمان نیاوردند، آن هم با ترس از فرعون و بزرگان قومش که مبادا ایشان را در بلا افکنند، و فرعون در آن سرزمین گردنکش بود و هم از تجاوزگران بود.

ترجمه مکارم شیرازی: (در آغاز) هیچکس به موسی ایمان نیاورد مگر گروهی از فرزندان قوم او، (آن هم) با ترس از فرعون و اطرافیانش مبادا آنها را (با فشار و یا تبلیغات گمراه کننده) از آئینشان منحرف سازند، فرعون برتری جوئی (و طغیان) در زمین داشت، و او از اسرافکاران بود.

در ترجمه خرمشاهی، هیچ یک از دو کارکرد اعمال نشده است و فاء در معنای تعلیلی ترجمه شده که البته نادرست است. در ترجمه مکارم شیرازی نیز با وجود اشاره به کارکرد زمانی، اما به جای معنای انجامی ارجاعی به فاء داده شده و علاوه بر آن توجهی به کارکرد خلاف انتظار نشده است. در این میان، فولادوند تنها مترجمی است که مفهوم دقیق زمانی رابط فاء را دریافته، اما وی نیز اشاره‌ای به کارکرد خلاف انتظار نداشته است.

ترجمه پیشنهادی: اما در نهایت / سرانجام، به موسی جز عده اندکی از قومش ایمان نیاوردند، آن هم از ترس فرعون و بزرگان قومش که مبادا ایشان را در بلا افکنند، و فرعون در آن سرزمین گردنکش و از زمره تجاوزگران بود.

رابط / اما برای بیان مفهوم تقابلی و رابط‌های در نهایت و سرانجام هر کدام بیانگر مفهوم انجامی هستند.

جدول وضعیت کارکردی رابط فاء

سوره: آیه	کارکرد	برابرنهاد پیشنهادی
یونس: ۳ - یونس: ۱۲	تقابلی (خلاف انتظار)	با این همه همچنان - اما
یونس: ۱۶	افزایشی - مقایسه‌ای	همان‌طور که
یونس: ۸۳	تقابلی و زمانی - انجامی	اما در نهایت / سرانجام

۴-۳. ثم

درباره کاربرد ثم آنچه اغلب نظرات در مورد این رابط را تشکیل می‌دهد، دلالت آن بر ترتیب زمانی و تراخی است که تقریباً در تمام مواقعی که این رابط پر کاربرد در متن قرآن به کار رفته با همین پیش فرض و با برابرنهاد معهود پس یا سپس برگردان شده است، اما در برخی مواقع به نظر می‌رسد که کاربست این برابرنهاد نتوانسته مفهوم میان عبارات را به طور دقیق بیان کند.

﴿مِنْ نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ - ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ - ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ - ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ﴾^۱

در این چند عبارت کوتاه، سیر خلقت و زندگانی بشر از ابتدا تا خیزش قیامت بیان شده؛ با توجه به معنای معمول ثم که اشاره به تعقیب زمانی و تراخی دارد و همزاد فارسی آن که «پس» یا «سپس» است در دو آیه میانی استفاده از این الفاظ می‌تواند بجا باشد، چراکه بیان کننده انتقال از مرحله‌ای به مرحله دیگر با وجود یک فاصله زمانی معقول است و در این صورت در جایگاه رابط‌های زمانی ترتیبی ایفای نقش می‌کند، اما در آیه انتهایی به آن جهت که به آخرین مرحله از مراحل زندگانی بشر اشاره دارد و به نوعی بیانگر فرجام بشری است، رابط ثم را در زمره رابط‌های زمانی - انجामी قرار می‌دهد.

ترجمه فولادوند: از نطفه‌ای خلقش کرد و اندازه مقررش بخشید - سپس راه را بر او آسان گردانید - آنگاه به مرگش رسانید و در قبرش نهاد - سپس چون بخواهد او را برانگیزد. ترجمه خرمشاهی: او را از نطفه‌ای آفریده است و سر و سامان بخشیده است - سپس راه را بر او آسان داشته است - سپس او را میرانید و او را در گور کرد - سپس هر زمان که خواست او را برانگیزد.

ترجمه مکارم شیرازی: از نطفه ناچیزی او را آفرید، سپس اندازه‌گیری کرد و موزون ساخت - سپس راه را برای او آسان ساخت - بعد او را می‌راند و در قبر پنهان نمود - سپس هر زمان بخواهد او را زنده می‌کند.

۱. سوره عبس، آیه ۱۹-۲۲

در هر سه برگردان ملاحظه می‌شود که کاربرد ثم در آیه انتهایی به طور دقیق تشخیص داده نشده است و در انتخاب برابر برای آن، مسیر آیات قبلی؛ یعنی برگردان به عنوان رابط زمانی - ترتیبی طی شده است.

ترجمه پیشنهادی: از نطفه‌ای آفریده و موزونش کرد - آنگاه راه را بر او هموار ساخت - سپس او را میرانده و در گور نهاد سرانجام هر گاه بخواهد او را برمی‌انگیزد.

سرانجام، بیانگر مفهوم انجامی ثم در پایان عبارات پایایی مذکور می‌باشد.

﴿أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يُخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا﴾^۱

استفهامی که در آیه آمده، استفهام توییخ است؛ خدای سبحان ایشان را بر این معنا که تا در خشکی هستند از دعوتش اعراض می‌کنند، توییخ و سرزنش می‌فرماید، چون بشر در خشکی هم هیچ مأمن و پناهگاهی که او را از حوادث کشنده حفظ کند ندارد، هم چنان که هیچ مامنی از غرق و هلاکت در دریا ندارد (طباطبایی، ۱۳۷۸: ۲۱۳/۱۳). از آنجا که ناجی و نگهبان درست در هنگامه سخت حوادث به کمک می‌آید در نتیجه رابط ثم در این عبارت کارکردی هم زمانی دارد و نه ترتیبی.

ترجمه فولادوند: مگر ایمن شدید از اینکه شما را در کنار خشکی در زمین فرو برد یا بر شما طوفانی از سنگریزه ها بفرستد سپس برای خود نگاهبانی نیاید.

ترجمه خرمشاهی: پس آیا ایمنید از اینکه شما را در گوشه‌ای از خشکی به زمین فرو برد، یا بر سر شما شن‌بادی بفرستد آنگاه برای خویش نگاهبانی نیاید؟

ترجمه مکارم شیرازی: آیا از این ایمن هستید که در خشکی (با یک زلزله شدید) شما را در زمین فرو برد یا طوفانی از سنگریزه بر شما بفرستد (و در آن مدفونتان کند) سپس حافظ (و یآوری) برای خود نیاید؟!

در میان ترجمه‌ها، تنها خرمشاهی است که متوجه کارکرد همزمانی ثم شده، اما در دیگر موارد، تحت تأثیر کارکرد مرسوم ثم از همان برابر نهاد ترتیبی سپس بهره گرفته شده که از این رو در دسته زمانی ترتیبی قرار می‌گیرد.

ترجمه پیشنهادی: پس آیا در امانید از اینکه (خداوند) شما را در کرانه خشکی فرو برد یا طوفانی از شن بر شما فرستد و در آن هنگام، نگهبانی برای خود نیابید؟

برابرنهاد در آن هنگام نیز در کنار آنگاه (خرمشاهی) القا کننده مفهوم همزمانی ثم است.

﴿وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكَرِي بآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ﴾^۱

این آیه بیان داستان تحدی حضرت نوح با قوم خود است که آن حضرت آن‌ها را به مبارزه طلبیده و می‌خواهد که هر چه در توان دارند و تمام همداستان‌های خود را جمع کرده و در برابر او بایستند «تا امر آن‌ها ظاهر و مبرز باشد و چیزی پوشیده نماند» (طوسی، بی‌تا، جلد ۵: ۴۰۸). بر این اساس، عبارتی که پس از ثم نخست آمده، بیان علت عبارت ما قبل خود است و از این رو، کارکرد رابط ثم در این آیه تعلیلی خواهد بود.

ترجمه فولادوند: و خبر نوح را بر آنان بخوان آنگاه که به قوم خود گفت ای قوم من اگر مانند من [در میان شما] و اندرز دادن من به آیات خدا بر شما گران آمده است [بدانید که من] بر خدا توکل کرده ام پس [در] کارت‌ان با شریکان خود همداستان شوید تا کارت‌ان بر شما ملتبس ننماید سپس در باره من تصمیم بگیرید و مهلتم ندهید.

ترجمه خرمشاهی: و بر آنان خبر نوح را بخوان، آنگاه که به قومش گفت ای قوم من، اگر قیام من و پند دادنم به آیات الهی بر شما گران آمده است، [بدانید که من] بر خداوند توکل

کرده‌ام، شما با شریکانی که قائلید کارت‌تان را هماهنگ و عزمتان را جزم کنید، سپس در کارت‌تان پرده‌پوشی نکنید، آنگاه کار مرا یکسره کنید و مهلتم ندهید. ترجمه مکارم شیرازی: بخوان بر آن‌ها سرگذشت نوح را، آن هنگام که به قوم خود گفت ای قوم من اگر موقعیت و یادآوری من نسبت به آیات الهی بر شما سنگین (و غیر قابل تحمل) است (هر کار از دستتان ساخته است بکنید) من بر خدا توکل کرده‌ام فکر خود و قدرت معبودهایتان را جمع کنید و هیچ چیز بر شما مستور نماند سپس به حیات من پایان دهید (و لحظه‌ای) مهلتم ندهید! (اما توانائی ندارید).

در میان مترجمان، تنها فولادوند متوجه این کارکرد شده و آن را به درستی ترجمه کرده است. خرمشاهی به انتخاب برابر نهاد مرسوم (زمانی) بسنده کرده و مکارم نیز آن را در قالب توضیحی معنا کرده است.

جدول وضعیت کارکردی رابط ثم

سوره: آیه	کارکرد	برابرنهاد پیشنهادی
عبس: ۲۲	زمانی - انجामी	سرانجام
اسراء: ۶۸	زمانی - همزمانی	آنگاه - در آن هنگام
یونس: ۷۱	سببی - بیانگر علت	تا

۴-۴. لام

حرف لام زمانی که بر فعل مضارع وارد می‌شود دو حالت دارد: 1- تعلیلی ۲- تأکیدی؛ در حالت تعلیلی، فعل مضارع، سببی برای فعل ماقبل خود است و حالت تأکیدی برای زمانی است که پیش از فعل مضارع کان منفی داخل شده باشد (شرتونی، ۱۳۷۲: ۷۱) و برای هر دو کارکرد، برابر نهادهایی در زبان فارسی وجود دارد. اما کارکرد تعلیلی با توجه به دسته‌بندی انسجام پیوندی خود دارای سه شاخه فرعی نیز هست که این نکته ممکن است از دیدگاه مترجمان به دور مانده و باعث بروز آسیب در برگردان‌ها شود.

﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ - لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

آیه نخست، وصف نیکوکاران و جزای آنان است و آیه دوم با برشمردن دیگر الطاف الهی به آنان ادامه می‌یابد. رابط میان این دو آیه، لام است که با توجه به تقسیم‌بندی نحوی باید لام تعلیل در نظر گرفته شود؛ بیشتر مترجمان نیز لام را در همین قالب ترجمه کرده‌اند، اما با توجه به اینکه آیه دوم صرفاً در ادامه و توضیحی تکمیلی برای آیه نخست است. فرض رابطه تعلیلی میان این دو آیه، منطقی به نظر نمی‌رسد و رابط لام در این بافت صرفاً رابطی افزایشی - توضیحی به‌شمار می‌رود.

ترجمه فولادوند: برای آنان هر چه بخواهند پیش پروردگارشان خواهد بود این است پاداش نیکوکاران - تا خدا بدترین عملی را که کرده‌اند از ایشان بزدايد و آنان را به بهترین کاری که می‌کرده‌اند پاداش دهد.

ترجمه خرمشاهی: برای آنان هر چه بخواهند در نزد پروردگارشان هست، این پاداش نیکوکاران است - تا خداوند بدترین کاری را که کرده‌اند از آنان بزدايد، و پاداششان را بر وفق بهترین کاری که کرده‌اند، پردازد.

ترجمه مکارم شیرازی: آنچه بخواهند نزد پروردگارشان برای آنها موجود است، و این است جزای نیکوکاران - تا خداوند بدترین اعمالی را که انجام داده‌اند بیامرزد، و آنها را به بهترین اعمالی که انجام می‌دادند پاداش دهد.

در هر سه برگردان، لام در همان قالب تعلیلی و با برابر فارسی همیشگی اش یعنی تا ترجمه شده که در این صورت در دسته رابط‌های سببی قرار می‌گیرد.

ترجمه پیشنهادی: هر چه بخواهند نزد پروردگارشان مهیاست و این پاداش نیکوکاران است تا جایی که خداوند زشت‌ترین اعمال آنان را نیز بپوشاند و مطابق نیکوترین عملی که انجام داده‌اند پاداششان دهد.

رابط تاجایی که به منظور ایجاد فضای توضیحی میان دو عبارت به کار رفته است.

بحث و نتیجه‌گیری

با نگاهی به مطالب یاد شده این حقیقت هویدا می‌شود که در برگردان یک رابط، علاوه بر شناخت جایگاه آن در نحو عربی، بهره‌گیری از ابزار زبان‌شناختی انسجام‌پیوندی نیز ضروری می‌نماید؛ زیرا در بسیاری از مواقع، برگردان یک رابط به وسیلهٔ برابر نهاد معهود آن در زبان مقصد نمی‌تواند به درستی، گویای مفهوم آن باشد. این به آن علت است که این قراردادها بر مبنای تقسیم‌بندی‌های نحوی انجام شده و در این تقسیم‌بندی‌ها هر چند، اصل دلالت رابط به درستی بیان شده باشد، اما گاهی در درجهٔ دوم، دلالت‌های ظریف دیگری نیز وجود دارد که نحو از آن غافل بوده است. همچون: سرانجام برای ثم به جای سپس که با وجود داشتن دلالت زمانی ترتیبی همراه با تراخی اما مفهوم غایی و انجامی آیه را القا نکرده است. از این رو، مترجم در این موارد ناگزیر باید به دنبال جایگزینی متفاوت و متناسب با سیاق آیهٔ پیش‌روی خود بگردد.

در نهایت با استناد به واکاوی‌های انجام شده و در پاسخ به سؤالات طرح شده نتایج

ذیل به دست آمد:

۱- انسجام‌پیوندی با ارائهٔ یک نظام قابل قبول برای ساماندهی رابط‌ها، ابزار مناسبی را در دسترس مترجمان قرآن قرار داده است. در نتیجه، کاربست انسجام‌پیوندی تا حد بسیار زیادی می‌تواند در سطح تحلیل و گزینش برابر نهاد مناسب برای رابط‌های قرآنی مفید واقع شود.

۲- در انتخاب برابر نهاد مناسب برای یک رابط، توجه به بافت جمله و ویژگی‌های نحوی و بیانی نقشی مهم دارد.

۳- برای دستیابی به جایگاه دقیق یک رابط در انسجام‌پیوندی، مراجعه به تفسیر و تحلیل منطقی رابطهٔ میان آیات، امری ضروری است.

۴- با وجود آنکه نمی‌توان کلیت تلاش مترجمان در برگردان رابط‌ها را شکست خورده دانست، اما به علت نبود دانش تحلیل گفتمانی کافی، نارسایی‌هایی در فرآیند برگردان رابط‌ها به چشم می‌خورد و این بدون شک از آسیب‌های فرآیند ترجمهٔ قرآن به شمار می‌رود.

- ۵- نکته یاد شده از جمله آسیب‌های هر دو رویکرد ادبی و غیرادبی ترجمه قرآن است و از این حیث نیز تفاوتی در امر ترجمه وجود نداشته است.
- ۶- در نمونه‌های مربوط به رابطه *واو*، تشخیص مترجمان به کلی نادرست بود.
- ۷- در نمونه‌های مربوط به رابطه *فاء*، جز در یک مورد (سوره یونس، آیه ۱۲) از مکارم شیرازی، مابقی برگردان‌ها نادرست بود.
- ۸- در نمونه‌های مربوط به رابطه *ثم*، خرمشاهی در یک مورد (سوره اسراء، آیه ۶۸) و نیز فولادوند در یک مورد (سوره یونس، آیه ۷۱) تشخیص صحیح داشته‌اند.
- ۹- در نمونه‌های مربوط به رابطه *لام*، مترجمان توفیقی در تشخیص صحیح کارکرد رابطه نداشته‌اند.
- ۱۰- در برگردان دو رابطه *واو* و *فاء*، در کنار کارکرد مرسوم، کارکرد تقابلی (خلاف انتظار) از بسامد بالاتری برخوردار است.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Seyed Mahdi Hosseini <https://orcid.org/0009-0008-1521-3101>

Seyed Hossein Seyedi <https://orcid.org/0000-0002-0057-3496>

منابع

- قرآن کریم.
- ابراهیم قصاب، ولید. (۲۰۱۱). *فی الإعجاز البلاغی للقرآن الکریم*. دمشق: دار الفکر.
- ابن هشام، عبدالله بن یوسف. (۱۴۲۱ق). *مغنی اللیب عن الکتب الأعاریب*. الکویت: الطبعة الأولى.
- آذرنوش، آذرتاش و همکاران. (۱۳۹۴). *قرآن: مبانی نظری و سیر تاریخی*. تهران: کتاب مرجع.
- آقاگل زاده، فردوس. (۱۳۸۴). کاربرد آموزه‌های زبان‌شناسی نقش‌گرا در تجزیه و تحلیل متون ادبی. *مجله دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی*، ۳۸ (۲)، ۲۲-۱.
- ایازی، سید محمدعلی. (۱۳۸۰). *چهره پیوسته قرآن*. تهران: نشر هستی‌نما.

ایشانی، طاهره. (۱۳۹۴). *نظریه انسجام و پیوستگی و کاربست آن در تحلیل متون (غزل حافظ و سعدی)*. تهران: دانشگاه خوارزمی.

بیضاوی، عبدالله بن عمر. (۱۴۱۸ق). *أنوار التنزیل و أسرار التأویل المعروف بتفسیر البیضاوی*. بیروت: دار إحياء التراث العربی.

خرم‌شاهی، بهاء‌الدین. (۱۳۸۴). *ترجمه قرآن کریم*. وب سایت پارس قرآن: <http://parsquran.com>

زمخشری، محمود بن عمر. (۱۴۱۳ق). *الكشاف عن حقائق غوامض التنزیل*. قم: البلاغة. سیوطی، جلال‌الدین. (۱۹۹۳م). *الایتنان فی علوم القرآن*. دمشق.

شرتونی، رشید. (۱۳۷۲ش). *مبایذ العربیة*. تهران: اساطیر.

شیرازی، مانده و سیدی، سیدحسین. (۱۴۰۱). *بررسی زبان‌شناختی مفهوم ابل بر مبنای انسجام متن در قرآن*. نشریه علوم قرآن و حدیث، (۱۰۸)، ۹۳-۱۰۶. [DOI:

<https://dx.doi.org/10.22067/jquran.2022.73053.1200>]

طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۷۸). *المیزان فی تفسیر القرآن*، ترجمه محمدباقر موسوی. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۶۰). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، ترجمه محمد بیستونی. تهران: فراهانی.

طوسی، محمد بن حسن. (بی تا). *التبیان فی تفسیر القرآن*. بیروت: إحياء التراث العربی.

فخر رازی، محمد. (۱۴۲۰ق). *التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)*. بیروت: دار إحياء التراث العربی.

فولادوند، محمد مهدی. (۱۳۸۴). *ترجمه قرآن کریم*. وب سایت پارس قرآن: <http://parsquran.com>

لطفی پور ساعدی، کاظم. (۱۳۸۵). *درآمدی به اصول و روش ترجمه*. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۴). *ترجمه قرآن کریم*. وب سایت پارس قرآن: <http://parsquran.com/>

مهاجر، مهران و نبوی، محمد. (۱۳۷۶). *به سوی زبان‌شناسی شعر؛ ره‌یافتی نقش‌گرا*. تهران: نشر مرکز.

English References

Gutwinsky, Waldemar. (1976). *Cohesion in literary texts*. paris: mouton

Halliday, M A K and Ruqaiya Hasan. (1976). *Cohesion in English*. London: Lohngman

Halliday, M A K. (1989). *spoken and written language*. Gb: OUP

Translated References to English

The Holy Quran

- Agha Gol Zade, F. (2005). The use of systematic functional linguistics in the analysis of literary texts. *Journal published by the literature faculty of Ferdowsi university*, Vol. 2, No. 38, pp. 1-22. [In Persian]
- Al Qassab, I. (2011). *In the rhetorical miracle of the Holy Quran*. Damascus: Dar Al-Fikr. [In Persian]
- Al-Razi, M. (1999). *Tafsir al-Kabir*. Beirut: Dar Ehya al-Turas al-Arabi [In Arabic]
- Ayazi, S. M. A. (2001). *chehre-peyvaste-Quran*. Tehran: Nashr- Hastinama. [In Persian]
- Azarnoosh, A. (2017). *A Contemporary Dictionary of Arabic to Persian based on Hss ' s bbbic-English Dictionary*. Tehran: Nashr-Ney. [In Persian]
- Beyzavi, A. I. O. (1997). *Anwar al-Tanzil va Asrar al-vvvil (tafsir-Beyzavi)*. Beirut: Dar Ehya al- Toras al- Arabi. [In Arabic]
- Fouladvand, M. M. (2005). Translation of the Holy Quran. Pars Quran website: <http://parsquran.com/>. [In Persian]
- Ibn Hisham, A. (2000). *Mughni Al- Labib An Kutub Al- ' iii ..* Kuwait. [In Arabic]
- Ishani, T. (2015). *The theory of cohesion and continuity and its application in the analysis of texts (Ghazal Hafez and Saadi)*. Tehran: Khwarazmi University. [In Persian]
- Khorramshahi, B. (2005). *Translation of the Holy Quran*. Pars Quran website: <http://parsquran.com/>. [In Persian]
- Lotifipour Saedi, K. (2008). *An introduction to the principles and methods of translation*. 13th edition . Tehran: Academic Publishing Center. [In Persian]
- Makarem Shirazi, N. (2005). *Translation of the Holy Quran*. Pars Quran website: <http://parsquran.com/>. [In Persian]
- Mohajer, M. and Nabavi, M. (1997). *Be sooye zabanshenasi-sher: rahyafti naghshgara*. Tehran: markaz Publishing. [In Persian]
- Shartuni, R. (1993). *Mabadi al-Arabiyya*, Vol. 4. Tehran: Asatir Publishing. [In Arabic]
- Shirazi, M. and Seyedi, H. (2022). A Linguistic Study on the concept of “Ibil” in the Quran based on the coherence of the Text. *Quran and Hadith*

- Studies*, 1(54): p. 93-106. [DOI: <https://dx.doi.org/10.22067/jquran.2022.73053.1200>] [In Persian]
- Suyuti, J. (1993). *Al-Itqan fi Ulum al-Quran*. Damascus. [In Arabic]
- Tabarsi, F. I. H. (1981). *Majm'' al-Bayan fi Tafsir al-Quran*. Tehran: Farahani Publishing. [In Persian]
- Tabatabai, M. (1999). *Tafsir al-Mizan, translated by Mousavi, M. B.* Qom: Society of Seminary Teachers of Qom. [In Persian]
- Toosi, M. I. H. (1981). *Al- Tibbyan Fi Tafsir al-Quran*. Beirut: Ehya al-Turath al-Arabi. [In Persian]
- Zamakhshari, M. I. O. (1992). *Al-Khhlyfff nn Haaaa'hhh ll -Ghawwamez al-Tanzil*. Qom: Al-Balagha. [In Arabic]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

استناد به این مقاله: حسینی، سید مهدی، سیدی، سید حسین. (۱۴۰۳). آسیب‌شناسی عملکرد مترجمان قرآن در برگردان رابطه‌ها براساس انسجام پیوندی (واکاوی موردی: فولادوند، خرمنشاهی و مکارم شیرازی). *دوفصلنامه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۱۴ (۳۰)، ۲۲۳-۲۵۴. doi: 10.22054/rctall.2024.76357.1700

Translation Researches in the Arabic Language and Literature is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.